

Аналіз відповідності українського законодавства та практики щодо права власності окремим стандартам статті 17 Хартії основоположних прав ЄС

Авторка: Яна Білас, юристка, фахівчиня у галузі міжнародного захисту прав людини, дослідниця <https://eurointegration.ccl.org.ua/expert/yana-bilas/>

Текст станом на листопад 2025 року

Це дослідження підготовлене у межах проекту «Правосуддя для жертв війни та покращення дотримання основоположних прав в Україні», що реалізується за підтримки Європейського Союзу. Усі думки, погляди та пропозиції, викладені в цьому дослідженні, належать виключно автору(-ці) та відображають думки, погляди та пропозиції автора(-ки) та ГО «Центр громадянських свобод». Це дослідження жодним чином не відображає позиції чи політики Європейського Союзу.

Автор і видавець: Громадська організація «Центр громадянських свобод»

Мови видання: українська

Посилання на сайт: <https://ccl.org.ua>

E-mail: office@ccl.org.ua

Використання опублікованих матеріалів дозволяється за умови обов'язкового посилання на джерело інформації.

Рекомендоване цитування: Білас Я. Аналіз відповідності українського законодавства та практики щодо права власності окремим стандартам статті 17 Хартії основоположних прав ЄС. Центр громадянських свобод. 2026. 19с. URL: <https://eurointegration.ccl.org.ua/>

© Білас Я., Громадська організація «Центр громадянських свобод», 2026

ЗМІСТ

Аналіз відповідності українського законодавства та практики щодо права власності окремим стандартам статті 17 Хартії основоположних прав ЄС	3
Аналіз проблематики	3
Практика вилучення майна для суспільних потреб	6
Прогалини у захисті інтелектуальної власності та процедури захисту власників у майнових спорах	8
Відповідність міжнародному праву та стандартам ЄС	9
Рекомендації	18

Аналіз відповідності українського законодавства та практики щодо права власності окремим стандартам статті 17 Хартії основоположних прав ЄС

Аналіз проблематики

Відповідно до положень ст. 41 Конституції України¹, кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

Слід зауважити, що при такому формулюванні поняття права власності національний законодавець використав так звану тріаду права власності: володіння, користування та розпорядження, що, однак не включає право заповіту до права власності як це відображено у ст. 17 Хартії основоположних прав Європейського Союзу².

Варто звернути увагу й на місце права інтелектуальної власності, у Конституції України зазначено про право володіти, користуватися та розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності. За такого формулювання, складно встановити, чи при розробці положень Конституції України йшлося про власне право інтелектуальної власності в сучасному розумінні, однак використана термінологія дає можливість встановити, що результати інтелектуальної й творчої діяльності і є правом інтелектуальної власності в розумінні сучасного інституту інтелектуальної власності.

При аналізі положень Конституції України, слід також звернути увагу на непорушність права власності та заборону протиправного позбавлення права власності, окрім випадків можливості застосування конфіскації, яка своєю чергою може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом.

Особливу увагу приділено також можливості застосування примусового відчуження об'єктів права приватної власності. Таке відчуження може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі й в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їхньої вартості. Примусове відчуження таких об'єктів із наступним повним відшкодуванням їхньої вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Ця норма майже дублюється із положеннями ст. 17 Хартії основоположних прав Європейського Союзу³, однак не містить вказівки про справедливість та своєчасність компенсації за відчуження об'єктів права приватної власності. Відсутність такої вказівки допускає створення несприятливих ситуацій, коли така виплата відповідно є не справедливою та не своєчасною, що буде розглянуто далі.

На завершення аналізу закріплення права власності в Конституції України, слід звернути увагу на суб'єктів права власності в Україні. Назва відповідної статті Конституції

¹ Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 у редакції станом на 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

² https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf

³ Там же.

України містить посилання на суб'єкта «кожен», що передбачає можливість користування відповідним правом для кожного. Назва відповідної статті Хартії основоположних прав Європейського Союзу користується аналогічним поняттям “everyone” (ред. англ. «кожен»). Проте надалі в тексті Конституція України передбачає окремі права для громадян:

1) громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону;

2) використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян.

Відповідно, утворюється дещо дискримінаційне положення про неможливість користування негромадянами об'єктами права державної та комунальної власності, а також допускається можливість завдання шкоди правам, свободам та гідності негромадян через використання власності. Безумовно, частина прав може належати лише громадянам відповідної держави, коли ці права зосереджені власне на відносинах між громадянином і державою, однак в питанні права власності згадані положення не є доцільними.

Більш деталізовані положення права власності містяться у Цивільному кодексі України⁴. Передусім, варто зауважити про широку деталізацію згаданого інституту, а також про поділ цього інституту (який відповідно до Хартії основоположних прав Європейського Союзу є єдиним) на три окремі в національній правовій системі. Так, відповідно до положень Цивільного кодексу України, національний законодавець приділив кожному зі згаданих прав окрему книгу: Книга третя «Право власності та інші речові права»; Книга четверта «Право інтелектуальної власності»; Книга шоста «Спадкове право». При цьому, законодавець максимально деталізовано описав зміст згаданих прав, порядок їхнього набуття, захисту, припинення тощо. За результатом аналізу положень згаданих книг Цивільного кодексу України, слід зазначити про їхню послідовність відповідно Конституції України із подальшим тлумаченням. Зокрема, в аспекті поняття права інтелектуальної власності, законодавець наводить поняття, що було запропоноване вище з огляду на порядок закріплення в Конституції України. Поряд із цим, законодавець у ст. 419 Цивільного кодексу України нормативно встановив співвідношення права інтелектуальної власності та права власності із тим, що право інтелектуальної власності та право власності на річ не залежать одне від одного.

Що стосується порядку заповіту майна, котре згадується у ст. 17 Хартії основоположних прав Європейського Союзу як складова права власності, однак не згадується у Конституції України, то Цивільний кодекс України містить окрему главу щодо правового регулювання права спадкування за заповітом, що включає право заповідати своє майно. В аспекті заповідання національний законодавець не зазначає про законність чи незаконність набуття майна, яке особа має бажання заповісти. Відтак, виникає питання, як саме законність такого придбання буде встановлюватись, якщо ніхто

⁴ Цивільний кодекс України № 435-IV від 16.01.2003 у редакції станом на 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

не звернеться із заявою про його незаконність. Відповідно до презумпції законності таке майно буде вважатись законним набуттям і, відповідно, особа має право його заповідати. Однак, якщо незаконність майна буде встановлена вже після смерті особи, яка її заповіла, то законний власник може скористатись своїм правом власності задля витребування такого майна (відповідно до Хартії основоположних прав Європейського Союзу). Подібний механізм можливий і в національному законодавстві, однак буде більш обтяженим, оскільки спершу буде потреба у встановленні недійсності заповіту й подальшому витребуванні незаконно набутого майна, коли відповідно до Хартії основоположних свобод Європейського Союзу такий процес може бути спрощеним.

Національне законодавство щодо питань права власності також включає ряд Законів України, котрі деталізують згадані положення: Закон України «Про авторське право і суміжні права»⁵, Закон України «Про охорону прав на сорти рослин»⁶, Закон України «Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів»⁷, Закон України «Про архітектурну діяльність»⁸, Закон України «Про видавничу справу»⁹, Закон України «Про кінематографію»¹⁰, Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність»¹¹, Закон України «Про міжнародне приватне право»¹², Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»¹³, Закон України «Про правову охорону географічних зазначень»¹⁴, Закон України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»¹⁵, Закон України «Про охорону прав на промислові зразки»¹⁶, Закон України «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і

⁵ Про авторське право і суміжні права : Закон України № 2811-IX від 01.12.2022 у редакції станом на 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>.

⁶ Про охорону прав на сорти рослин : Закон України № 3116-XII від 21.04.1993 у редакції станом на 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3116-12#Text>.

⁷ Про охорону прав на компонування напівпровідникових виробів: Закон України № 621/97-ВР від 05.11.1997 у редакції станом на 31.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/621/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

⁸ Про архітектурну діяльність : Закон України № 687-XIV від 20.05.1999 у редакції станом на 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-14#Text>

⁹ Про видавничу справу : Закон України № 318/97-ВР від 05.06.1997 у редакції станом на 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/318/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

¹⁰ Про кінематографію : Закон України № 9/98-ВР від 13.01.1998 у редакції станом на 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9/98-%D0%B2%D1%80#Text>

¹¹ Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України № 848-VIII від 26.11.2015 у редакції станом на 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>

¹² Про міжнародне приватне право : Закон України № 2709-IV від 23.06.2005 у редакції станом на 23.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>.

¹³ Про охорону прав на винаходи і корисні моделі : Закон України № 3687-XII від 15.12.1993 у редакції станом на 31.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687-12#Text>.

¹⁴ Про правову охорону географічних зазначень : Закон України № 752-XIV від 16.06.1999 у редакції станом на 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-14#Text>.

¹⁵ Про охорону прав на знаки для товарів і послуг : Закон України № 3689-XII від 15.12.1993 у редакції станом на 29.12.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3689-12#Text>

¹⁶ Про охорону прав на промислові зразки : Закон України № 3688-XII від 15.12.1993 у редакції станом на 31.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3688-12#Text>.

(або) суміжних прав»¹⁷, Закон України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку»¹⁸, Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»¹⁹, Закон України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності»²⁰ тощо.

Практика вилучення майна для суспільних потреб

Юрисдикція розгляду спорів щодо вилучення майна для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності була предметом дискусії науковців і практиків тривалий час. Зрештою, Верховний Суд поставив проміжну крапку у питанні розмежування юрисдикції з урахуванням того, чи є такий спір публічно-правовим чи все ж приватно-правовим. Розмежування юрисдикцій має визначальний вплив на дослідження практики вилучення майна для суспільних потреб, оскільки, якщо раніше такі спори розглядали й господарські суди, то після 26 серпня 2021 судова практика зайняла позицію про підслідність згаданих справ все ж судам адміністративної юрисдикції.²¹

У ст. 1 Закону України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності»²² законодавець виділяє поняття відчуження майна та примусового відчуження майна. Для аналізу слід дослідити власне порядок примусового відчуження майна, оскільки саме про нього йдеться в ст. 41 Конституції України та власне це явище впливає на право власності у розумінні ст. 17 Хартії основоположних прав Європейського Союзу. Варто зауважити, що згадані два поняття не є суперечливими один для одного, а є додатковою гарантією для власника майна, оскільки передбачає спершу можливість укладення договору купівлі-продажу такого майна (досудове врегулювання), і лише у випадку незгоди власника, орган державної влади чи орган місцевого самоврядування може перейти до процедури примусового відчуження майна (судове врегулювання, ч. 1 ст. 16 Закону України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені,

¹⁷ Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав : Закон України № 2415-VIII від 15.05.2018 у редакції станом на 15.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2415-19#Text>.

¹⁸ Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку : Закон України № 417-VIII від 14.05.2015 у редакції станом на 10.11.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/417-19#Text>.

¹⁹ Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень : Закон України № 1952-IV від 01.07.2004 у редакції станом на 01.01.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text>.

²⁰ Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності : Закон України № 1559-VI від 17.11.2009 у редакції станом на 08.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1559-17#Text>.

²¹ Постанова Касаційного адміністративного суду в складі Верховного Суду у справі № 480/4146/20 від 26.08.2021. Zakon online. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/99182522>.

²² Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності : Закон України № 1559-VI від 17.11.2009 у редакції станом на 08.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1559-17#Text>.

які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності»²³).

Першою важливою гарантією згаданого права варто виділити зазначений законодавцем виключно судовий порядок примусового відчуження (ч. 3 ст. 15 Закону України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності»²⁴). Поряд із тим, суд так само визначає і викупну ціну за яку буде здійснено примусове відчуження майна, а попереднє відшкодування якої в свою чергу має бути здійснено шляхом внесення органом виконавчої влади чи органом місцевого самоврядування, що прийняв рішення про відчуження земельної ділянки, коштів на депозит нотаріальної контори в порядку, встановленому законом.

Класичною ж є проблема визначення суми компенсації (у національному законодавстві – викупна сума). Не зважаючи на те, що законодавцем були встановлені вимоги до розрахунку цієї компенсації, часто, органи влади, зацікавленні в примусовому відчуженні майна з мотивів суспільної необхідності, все ж вдаються до практики заниження пропонованої суми шляхом обрання органу проведення експертизи чи інших обставин. Так, до прикладу, в одній справі, згідно зі звітом, ініційованим органом місцевого самоврядування про вартість певної земельної ділянки, яка потенційно мала би бути примусово відчужена у власника задля подальшого використання при розширенні меж кладовища, остання була оцінена вартістю 58 060 грн. Не погоджуючись із запропонованою вартістю, власник земельної ділянки звернувся до незалежної експертизи за власний кошт та отримав звіт про ринкову вартість згаданої земельної ділянки, яка становить 3 596 675 грн. Слід звернути увагу на вражаючу різницю між двома різними оцінками, що становить ситуацію, коли при першій оцінці вартість була занижена в приблизно 62 рази. Поряд із тим, важливим уточненням є й позиція суду, оскільки останній вказав на неправильне проведення експертизи у першому випадку, що унеможлиблює використання її результатів. Відтак доводиться констатувати про неналежну процедуру регулювання проведення експертизи та відповідно визначення суми компенсації²⁵.

Національні суди також звертають увагу на вмотивованість та доведеність потреби примусового відчуження майна зі сторони позивача та обов'язково детально з'ясовують доцільність такої потреби, аби не допускати порушення права власності власників майна.^{26 27}

²³ Там же.

²⁴ Там же.

²⁵ Постанова Сьомого апеляційного адміністративного суду у справі № 856/2/21-а від 25.01.2022. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103231158>; Постанова Касаційного адміністративного суду в складі Верховного Суду у справі № 856/2/21-а від 21.06.2022. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104885675>.

²⁶ Постанова Сьомого апеляційного адміністративного суду у справі № 856/3/21-а від 01.12.2021. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101697600>.

²⁷ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у справі № 851/19/19 від 17.08.2021. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99094105>.

Поряд тим, особливо уважно з'ясовують також поведінку відповідача у питаннях зацікавленості щодо свого права власності, так у випадку, коли відповідач хоч і не погоджувався з сумою відшкодування, проте не клопотав про додаткову експертизу, й об'єктивно існувала потреба у примусовому відчуженні майна з мотивів суспільної необхідності, суд вирішив, що задоволення позову про примусове вилучення такого майна не порушуватиме права власності.²⁸

Що стосується випадків порушення процедури примусового відчуження майна, то одним із прикладів такого також є винесення вимоги про примусове відчуження нерухомого майна без земельної ділянки, на якій таке розташоване. Відтак навіть у випадках, коли така земельна ділянка перебуває лише на правах оренди, а нерухоме майно на правах власності, то позивач має заявляти вимоги до обох об'єктів права власності, однак з уточненням щодо законної процедури.^{29 30 31}

Окрему увагу у широкому дослідженні ст. 17 Хартії основоположних прав Європейського Союзу слід також надати правовому порядку та судовій практиці примусового відчуження майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану³². Важливою особливістю такого обмеження права власності є те, що відшкодування його вартості може бути здійснено вже після примусового відчуження майна.

Прогалини у захисті інтелектуальної власності та процедури захисту власників у майнових спорах

На початку варто зазначити про відсутність спеціалізації судів у цій категорії справ. Переважно такі справи розглядаються у порядку господарського чи цивільного судочинства, проте в національній правовій системі існує потреба в спеціалізації суддів та апарату задля власне покращення ефективності захисту прав.

29 вересня 2017 року в Україні був створений Вищий суд з питань інтелектуальної власності, однак до цього часу він не зміг запрацювати. Наразі для розгляду справ щодо захисту прав інтелектуальної власності утворено окрему палату у Касаційному адміністративному суді у складі Верховного Суду. Така інституційна неспроможність забезпечення захисту інтелектуальної власності на належному рівні безумовно впливає й на власників, й на майбутніх інвесторів, котрі не мають впевненості у майбутньому захисті їхніх прав. Розширюючи питання про інституційну неможливість здійснення належного захисту інтелектуальних прав слід констатувати і не належний рівень фахівців

²⁸ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у справі № 850/9/20 від 16.03.2021. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95615955>.

²⁹ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у справі № 850/1/20 від 20.04.2021. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96424547>.

³⁰ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у справі № 850/8/20 від 20.04.2021. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96463364>.

³¹ Постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду у справі № 850/3/19 від 20.04.2021. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96463357>.

³² Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану : Закон України № 4765-VI від 17.05.2012 у редакції станом на 21.06.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text>.

щодо інтелектуальної власності. Безумовно, самовдосконалення отриманих під час навчання навичок може сприяти утвердженню знань щодо інтелектуальної власності, проте усталений академічний підхід сприйняття інтелектуального права як частини цивільного права має отримати тенденцію до змін. Така зміна у виділенні спеціалізації майбутніх юристів сприятиме покращенню захисту прав інтелектуальної власності.

Поряд з особливостями захисту прав інтелектуальної власності, існують і стандартні для захисту майнових прав проблеми, до яких можна віднести:

- тривалість розгляду справи в суді;
- складність в доведенні наявності права власності на майно;
- додаткові витрати на проведення експертиз та правової допомоги;
- наявність системної проблеми невиконання судових рішень в Україні.

Відповідність міжнародному праву та стандартам ЄС

Міжнародне право встановлює низку стандартів, до яких слід прагнути державам-кандидатам до Європейського Союзу. Окремі з них вважаємо за необхідне зазначити далі.

*Хартія основоположних прав ЄС: Стаття 17. Право на власність*³³.

- право власності включає чотири компоненти;
- право власності стосується лише законно придбаного майна;
- деталізовані умови та підстави позбавлення права власності;
- можливість обмеження регулювання користування правом власності задля суспільних інтересів;
- охорона інтелектуальної власності.

*Договір про функціонування ЄС: Статті, що регулюють захист прав власників та інтелектуальної власності*³⁴

Стаття 67

- використання принципу взаємного визнання судових та позасудових рішень у цивільних справах задля полегшення доступу до правосуддя.
- Стаття 75
- обмеження права власності у випадках, коли це необхідно для досягнення цілей щодо запобігання та боротьби проти тероризму та пов'язаної з ним діяльності.
- Стаття 118
- потреба в започаткуванні Європейського права інтелектуальної власності;
- уніфікація заходів щодо захисту прав інтелектуальної власності в Європейському Союзі;

³³ https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf

³⁴ Консолідовані версії Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу з протоколами та деклараціями : Договір від 07.02.1992, 25.03.1957. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text.

- централізований механізм надання дозволів, узгодження та нагляду в межах Європейського Союзу;
- введення поняття Європейське право інтелектуальної власності;
- прийняття регламентів, що регулюватимуть положення щодо мови Європейського права інтелектуальної власності.
- Стаття 207
- спільна торгівельна політика, яка ґрунтується на уніфікованих принципах, а також прийняття рішення кваліфікованою більшістю Ради з метою проведення переговорів та укладання угод у сферах торгівлі послугами та торгівельних аспектів інтелектуальної власності.
- Стаття 262
- надання юрисдикції в обсязі, визначеному Радою, Суду Європейського Союзу у спорах, пов'язаних із застосуванням актів, ухвалених на основі Договорів, що створюють Європейське право інтелектуальної власності;
- обов'язкове затвердження цих положень державами-членами згідно з їхніми відповідними конституційними вимогами.
- Стаття 345
- Договори у жодному разі не шкодять правилам держав-членів, що регулюють систему права власності.

Council Regulation (EU) 2016/1103 of 24 June 2016 implementing enhanced cooperation in the area of jurisdiction, applicable law and the recognition and enforcement of decisions in matters of matrimonial property regimes³⁵

- визначено межі втручання права власності одного з подружжя та межі відповідальності майном кожного з подружжя;
- міркування громадських інтересів дозволяють судам у державах-членах ЄС нехтувати певними положеннями іноземного законодавства, якщо вони суттєво суперечать публічній політиці відповідної держави-члена;
- основні права та принципи, визнані в Хартії ЄС, у тому числі ті, що стосуються приватного та сімейного життя, шлюбу, майнових прав, недискримінації та справедливого судового розгляду, які повинні підтримуватися судами держав-членів суди та інші компетентні органи держав-членів мають застосовувати засіб правового захисту та справедливий судовий розгляд відповідно до цих прав і принципів.

Директива 2004/48/ЄС щодо забезпечення захисту прав інтелектуальної власності³⁶

³⁵ Council Regulation (EU) 2016/1103 of 24 June 2016 implementing enhanced cooperation in the area of jurisdiction, applicable law and the recognition and enforcement of decisions in matters of matrimonial property regimes. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32016R1103>

³⁶ Directive 2004/48/EC of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the enforcement of intellectual property rights (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32004L0048>.

- розвиток захисту інтелектуальної власності сприяє розвитку зайнятості та підвищення конкурентоспроможності в державі (п. 1 Преамбули);
- захист права власності має сприяти до отримання винахіднику або творцю отримувати законний прибуток та дозволяти широке поширення результатів права власності (п. 2 Преамбули);
- важливість використання Угоди ТРІПС (п. 7 Преамбули);
- потреба в уніфікації засобів забезпечення прав інтелектуальної власності для належного функціонування внутрішнього ринку та забезпечення еквівалентного рівня захисту в усьому Європейському Союзі (п. 8 Преамбули);
- захист прав не лише правовласників, а й осіб, які мають безпосередній інтерес і правовий статус тією мірою, в якій це дозволено законодавством (п. 18 Преамбули, ст. 4 Директиви);
- презумпція авторського права з моменту створення твору та зазначення на ньому авторства (п. 19 Преамбули, ст. 5 Директиви);
- визначення порядку представлення, отримання та збереження доказів у сфері захисту прав інтелектуальної власності (п. 20 Преамбули);
- існування системи тимчасових засобів захисту до розгляду справи по суті (п. 22 Преамбули, ст. 7,9 Директиви);
- наявність коригувальних заходів та можливості призначення компенсації потерпілій стороні (п. 24-25 Преамбули, ст. 10, 12 Директиви);
- публічність рішень у сфері захисту прав інтелектуальної власності (п. 27 Преамбули, ст. 15 Директиви);
- встановлення достатніх санкцій за вчинення правопорушень у сфері прав інтелектуальної власності (п. 28 Преамбули, ст. 13, 16 Директиви);
- сприяння створенню кодексів поведінки (п. 29 Преамбули, ст. 17 Директиви);
- потреба в високому рівні системи співробітництва та обміну інформацією між державами-членами (п. 30 Преамбули, ст. 19 Директиви);
- проведення оцінки про виконання Директиви (ст. 18 Директиви);
- узгодження національних нормативно-правових актів із Директивою та використання посилання на неї у тексті (ст. 20 Директиви).

Regulation (EU) No 608/2013 of the European Parliament and of the Council of 12 June 2013 concerning customs enforcement of intellectual property rights and repealing Council Regulation (EC) No 1383/2003³⁷

- митні органи повинні бути компетентними у забезпеченні дотримання прав інтелектуальної власності щодо товарів, які, відповідно до митного законодавства Союзу, підлягають митному нагляду або митному контролю, а

³⁷ Regulation (EU) No 608/2013 of the European Parliament and of the Council of 12 June 2013 concerning customs enforcement of intellectual property rights and repealing Council Regulation (EC) No 1383/2003. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2013/608/oj>.

також проводити належний контроль за такими товарами з метою запобігання діям з порушенням законодавства про права інтелектуальної власності (п. 4 Преамбули);

- особи, користувачі, органи або групи виробників, які мають можливість ініціювати судовий розгляд від свого імені щодо можливого порушення права інтелектуальної власності, повинні мати право подати заявку (п. 13 Преамбули);
- для того щоб звести адміністративне навантаження та витрати до мінімуму, для невеликих партій контрафактної та піратської продукції слід запровадити спеціальну процедуру, яка повинна дозволяти знищувати такі товари без явної згоди заявника в кожному конкретному випадку. Однак для застосування цієї процедури має бути обов'язковим загальне прохання, висловлене заявником у заяві. Крім того, митні органи повинні мати можливість вимагати від заявника покриття витрат, понесених у зв'язку із застосуванням цієї процедури (п. 17 Преамбули);
- рекомендується співпрацювати з Європейською обсерваторією з питань порушень прав інтелектуальної власності в рамках їх відповідних компетенцій (п. 20 Преамбули);
- Враховуючи, що митні органи вживають заходів за заявою, доцільно передбачити, що власник рішення повинен відшкодувати всі витрати, понесені митними органами у зв'язку з вжиттям заходів щодо забезпечення дотримання його прав інтелектуальної власності. Проте це не повинно перешкоджати власнику рішення вимагати компенсації від порушника або інших осіб, які можуть вважатися відповідальними згідно із законодавством держави-члена, де було знайдено товари (п. 24 Преамбули);
- обмін інформацією, що стосується рішень за заявками та митних дій, повинен здійснюватися через центральну електронну базу даних. Необхідно визначити суб'єкта, який контролюватиме цю базу даних та керуватиме нею, а також суб'єктів, відповідальних за забезпечення безпеки обробки даних, що містяться в базі даних (п. 27 Преамбули)

*Directive 2014/42/EU of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 on the freezing and confiscation of instrumentalities and proceeds of crime in the European Union*³⁸

- директива передбачає широке визначення майна, яке може підлягати заморожуванню та конфіскації. Це визначення включає юридичні документи або документи, що підтверджують право власності або інтерес на таке майно. Такі документи або інструменти можуть включати, наприклад, фінансові інструменти або документи, які можуть викликати вимоги кредиторів і

³⁸ Directive 2014/42/EU of the European Parliament and of the Council of 3 April 2014 on the freezing and confiscation of instrumentalities and proceeds of crime in the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32014L0042>.

зазвичай знаходяться у володінні особи, на яку поширюються відповідні процедури (п. 12 Преамбули);

- рамкове рішення 2001/500/ІНА вимагає від держав-членів дозволити конфіскацію знарядь та доходів, отриманих злочинним шляхом, після винесення остаточного обвинувального вироку, а також уможливити конфіскацію майна, вартість якого відповідає таким знаряддям та доходам (п. 14 Преамбули);
- за умови винесення остаточного обвинувального вироку за вчинення кримінального правопорушення повинна існувати можливість конфіскації знарядь праці та доходів, одержаних злочинним шляхом, або майна, вартість якого відповідає таким знаряддям або доходам (п. 15 Преамбули);
- у виняткових обставинах не слід видавати наказ про конфіскацію, якщо це становило б, відповідно до національного законодавства, надмірні труднощі для постраждалої особи, виходячи з обставин відповідного індивідуального випадку, які повинні бути вирішальними (п. 18 Преамбули);
- Розширена конфіскація має бути можливою, якщо суд переконається, що майно, про яке йдеться, є результатом злочинної діяльності. Це не означає, що необхідно встановити, що дане майно є похідним від злочинної поведінки (п. 21 Преамбули);
- Держави-члени можуть визначати конфіскацію третьою стороною як допоміжну або альтернативну прямій конфіскації, залежно від національного законодавства (п. 25 Преамбули);
- заморожування для цілей конфіскації розглядається як окремий процесуальний захід тимчасового характеру, за яким може слідувати наказ про конфіскацію. Без обмеження різних національних правових систем та Рамкового рішення 2003/577/ІНА, ця Директива повинна наблизити деякі аспекти національних систем заморожування для цілей конфіскації (п. 27 Преамбули); враховуючи обмеження права на майно шляхом заморожування майна, такі тимчасові заходи не повинні зберігатися довше, ніж це необхідно для збереження наявності майна з метою можливої подальшої конфіскації (п. 31 Преамбули);
- необхідно запровадити конкретні гарантії таким чином, щоб гарантувати, що за загальним правилом наводяться підстави для видачі наказів про конфіскацію, за винятком випадків, коли у спрощеному кримінальному провадженні у незначних справах постраждала особа відмовилася від свого права на пояснення причин (п. 39 Преамбули).

*Directive (EU) 2015/2436 of the European Parliament and of the Council of 16 December 2015 to approximate the laws of the Member States relating to trade marks (recast)*³⁹

- необхідно забезпечити взаємодоповнюючі відносини між системою торговельних марок ЄС та національними системами торговельних марок (п. 5 Преамбули);
- забезпечити, щоб зареєстровані торговельні марки користувалися однаковим захистом у правових системах усіх держав-членів (п. 10 Преамбули);
- з метою посилення захисту торговельних марок та більш ефективної боротьби з підробками, а також відповідно до міжнародних зобов'язань держав-членів у рамках Світової організації торгівлі (СОТ), власник торговельної марки повинен мати право перешкоджати ввезенню товарів третіми особами в процесі торгівлі до держави-члена, де торговельна марка зареєстрована, без випуску там для вільного обігу, якщо такі товари надходять з третіх країн і мають без дозволу торговельну марку, яка є ідентичною або по суті ідентичною торговельній марці, зареєстрованій щодо таких товарів (п. 21);
- для того щоб власники зареєстрованих торговельних марок могли більш ефективно боротися з контрафактом, вони повинні мати право забороняти нанесення на товари торговельної марки, що порушує авторські права, а також певні підготовчі дії, що здійснюються до такого нанесення (ст. 26);
- торговельні марки виконують свою мету розрізняти товари або послуги та дозволяти споживачам робити усвідомлений вибір лише тоді, коли вони фактично використовуються на ринку (п. 31);
- з метою покращення та полегшення доступу до захисту торговельних марок та підвищення правової визначеності та передбачуваності, процедура реєстрації торговельних марок у державах-членах повинна бути ефективною та прозорою та відповідати правилам, аналогічним тим, що застосовуються до торговельних марок ЄС (п. 36);
- з метою забезпечення ефективного захисту торговельних марок держави-члени повинні забезпечити ефективну адміністративну процедуру заперечення, яка дозволяє принаймні власнику попередніх прав на торговельну марку та будь-якій особі, уповноваженій згідно з відповідним законом, здійснювати права, що впливають із захищеного найменування походження або географічного зазначення, заперечувати проти реєстрації заявки на торговельну марку (п. 38);
- Держави-члени повинні також забезпечити, щоб їхні офіси співпрацювали один з одним та з Офісом інтелектуальної власності Європейського Союзу в

³⁹ Directive (EU) 2015/2436 of the European Parliament and of the Council of 16 December 2015 to approximate the laws of the Member States relating to trade marks (recast) (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2015/2436/oj>.

усіх інших сферах своєї діяльності, які мають відношення до захисту торговельних марок у Союзі (п. 39).

*Регламент (EU) 2017/1001 про торговельні марки*⁴⁰

- уможливлення реєстрації торговельних марок, які регулює єдине право Союзу, що прямо застосовується в усіх державах-членах (п. 5 Преамбули);
- забезпечення різних рівнів охорони прав на торговельну марку для власника марки (п. 8 Преамбули);
- обов'язковість реєстрації торговельних марок Європейського Союзу (п. 9 Преамбули);
- наявність явища імовірності сплутання з передбаченою процедурою оцінки (п. 11);
- забезпечення права власника торговельної марки на неприпустимість її використання у порівняльній рекламі задля забезпечення правової визначеності та цілковитій відповідності конкретному законодавству Союзу (п. 14);
- налагодження системи митного контролю задля запобігання випадків контрафактних товарів, у тому числі через транзит, перевантаження, зберігання на складі, вільні зони, тимчасове зберігання, переробку на митній території або тимчасове ввезення (п. 16);
- ефективне забезпечення охорони права власності в суді ЄС у справах торговельних марок (п. 17);
- особливий порядок щодо торговельних марок у сфері фармакології з врахуванням зазначення діючої речовини (п. 19);
- можливість добросовісного і чесного використання торговельної марки (п. 21)
- сприйняття торговельної марки ЄС окремо від підприємств, товарів або послуг, задля можливості передання її, надання її як забезпечення на користь третьої особи та перетворення її на предмет ліцензії (п. 26)
- створення окремого органу для вжиття адміністративних заходів на рівні Союзу (п. 27, 30)
- уникнення зайвих затримок у реєстрації торговельних марок ЄС (п. 29)
- уникнення ухвалення суперечливих рішень за позовами, які стосуються однакових дій та однакових сторін та подані на підставі торговельної марки ЄС. У випадках, коли однакові справи розглядаються на національному рівні та рівні ЄС, має бути досягнуто згоди про юрисдикцію (п. 33);
- публічність практики розгляду справ з урахуванням інклюзії та ефективності додаткових інструментів, які є безоплатними (п. 34);
- впровадження процедури медіації в досудове вирішення спорів (п. 35);

⁴⁰ Про торговельну марку Європейського Союзу (кодифікація) : Регламент Європейського парламенту і Ради (ЄС) № 2017/1001 від 14.06.2017. *Офіційний вісник Європейського Союзу*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/es-20171001.pdf>.

- автономність та незалежність Офісу шляхом пропорційного його часткового фінансування користувачами послуг (п. 37)

Вивчення практики Суду ЄС у справах, пов'язаних із захистом права власності, включаючи інтелектуальну власність.⁴¹

- CJEU Case C-351/22 / Judgment: обмеження права власності є законним, якщо здійснюється відповідно до штрафних санкцій, визначених законом, враховуючи наявність заходу конфіскації, яка впроваджується автоматично після встановлення компетентними національними органами порушення заборони;⁴²
- CJEU Case C-234/21 / Judgment: законність встановлення обмеження права власності на зброю / придбання зброї; непорушність права власності з огляду на принцип захисту законних очікувань;⁴³
- CJEU Case C-281/22 / Judgment: необхідність встановлення судової санкції у випадках серйозного втручання в право власності особи;⁴⁴
- CJEU Case T-324/21 / Judgment: можливість обмеження у випадках, які виправдовуються цілями загального інтересу, що переслідуються Європейським Союзом; обмеження щодо здійснення прав і свобод, визнаних Хартією основних прав, повинні бути передбачені законом, поважати їх суть і, за умови дотримання принципу пропорційності, бути необхідними та дійсно відповідати цілям, що становлять загальний інтерес, визнані Європейським Союзом, або необхідності захисту прав і свобод інших осіб;⁴⁵
- CJEU Case C-130/19/ Judgment: позбавлення повністю або частково права на пенсію становить обмеження права на майно;⁴⁶
- CJEU Case C-223/19 / Judgment: виплати, що входять до розміру пенсії мають бути прогнозовано визначені;⁴⁷
- CJEU Case C-718/18 / Judgment: обмеження, що забезпечує захист щодо права працівників на майно щодо їхньої частки є сумісним з вимогами ст. 17;⁴⁸
- CJEU Case C-570/19 / Judgment: право на відшкодування витрат щодо ненадання належним чином послуг щодо перевезення як прояв непорушності права власності;⁴⁹
- CJEU Joined Cases C-682/18 and C-683/18 / Judgment, CJEU Case C-516/17/ Judgment: потреба в підтримання, зокрема, в електронному середовищі,

⁴¹ https://fra.europa.eu/en/case-law-database?charter_article_tid%5B%5D=13012&combine=&sort_by=field_info_decision_date_value&sort_order=DESC

⁴² <https://fra.europa.eu/en/caselaw-reference/cjeu-case-c-35122-judgment>

⁴³ <https://fra.europa.eu/en/caselaw-reference/cjeu-case-c-23421-judgment>

⁴⁴ <https://fra.europa.eu/en/caselaw-reference/cjeu-case-c-28122-judgment>.

⁴⁵ <https://fra.europa.eu/en/caselaw-reference/cjeu-case-t-32421-judgement#deeplink2>

⁴⁶ <https://fra.europa.eu/en/caselaw-reference/cjeu-case-c-13019-judgment#deeplink2>

⁴⁷ <https://fra.europa.eu/en/caselaw-reference/cjeu-case-c-22319-judgment#deeplink2>

⁴⁸ <https://fra.europa.eu/en/caselaw-reference/cjeu-case-c-71818-judgment#deeplink2>

⁴⁹ <https://fra.europa.eu/en/caselaw-reference/cjeu-case-c-57019-judgment#deeplink2>

справедливого балансу між, з одного боку, інтересами власників авторських прав та суміжними правами щодо захисту їхніх прав інтелектуальної власності, що гарантується статтею 17(2) Хартії та з іншого боку, захистом інтересів та основних прав користувачів об'єктів, що охороняються, зокрема їхньої свободи вираження поглядів та інформації, гарантованих статтею 11 Статуту, а також загальних інтересів;⁵⁰⁵¹

- CJEU Case C-597/19 / Judgment, CJEU Case C-264/19 / Judgment: надання можливості власнику права інтелектуальної власності ідентифікувати особу, яка порушує права це право та вжити необхідних заходів для його захисту як забезпечення ефективного здійснення основного права на власність;⁵²⁵³
- CJEU Joined Cases C-798/18 and C-799/18 / Judgment: встановлення процедури перевірки судом обмежень щодо права власності сприяє механізму її захисту;⁵⁴
- CJEU Case C-694/19 P / Judgment: довільна та невиправдана різниця у ставленні до компаній з різними режимами власності становить порушення статті 17 Хартії;⁵⁵
- CJEU Case C-501/18 / Judgment: захід призупинення платежів, застосований національним центральним банком до кредитної установи як реорганізація захід, спрямований на збереження або відновлення фінансового становища цієї установи, становить необґрунтоване та непропорційне втручання у здійснення права власності вкладників у цій установі, якщо він не дотримується сутності цього права та якщо, беручи до уваги неминучий ризик фінансових втрат, на які вкладники були б схильні у разі його банкрутства;⁵⁶
- CJEU Case C-28/20 / Judgment: право власності на авіапереліт не може бути обмежено шляхом віднесення страйку, організованого в межах закону, як надзвичайної обставини;⁵⁷
- CJEU Case C-393/19 / Judgment: невідповідність законодавства статті 17 Хартії ЄС у випадку, коли воно передбачає, що майно третьої особи, яка діяла добросовісно, використане для вчинення злочину з контрабанди при обтяжуючих обставинах, може бути предметом конфіскаційних заходів;⁵⁸
- CJEU Case C-637/19 / Judgment: право на інтелектуальну власність, закріплене в статті 17 Хартії ЄС, є непорушним, а отже, захист цього права має бути

⁵⁰ <https://fra.europa.eu/en/caselaw-reference/cjeu-joined-cases-c-68218-and-c-68318-judgment#deeplink2>

⁵¹ <https://fra.europa.eu/en/caselaw-reference/cjeu-case-c-51617-judgment#deeplink2>

⁵² <https://fra.europa.eu/en/caselaw-reference/cjeu-case-c-59719-judgment#deeplink2>

⁵³ <https://fra.europa.eu/en/caselaw-reference/cjeu-case-c-26419-judgment#deeplink2>

⁵⁴ <https://fra.europa.eu/en/caselaw-reference/cjeu-joined-cases-c-79818-and-c-79918-judgment#deeplink2>

⁵⁵ <https://fra.europa.eu/en/caselaw-reference/cjeu-case-c-69419-p-judgment#deeplink2>

⁵⁶ <https://fra.europa.eu/en/caselaw-reference/cjeu-case-c-50118-judgment>

⁵⁷ <https://fra.europa.eu/en/caselaw-reference/cjeu-case-c-2820-judgment#deeplink2>

⁵⁸ <https://fra.europa.eu/en/caselaw-reference/cjeu-case-c-39319-judgment#deeplink2>

гарантований абсолютно, оскільки це право має бути зважене порівняно з іншими основними правами;⁵⁹

- CJEU Case C-74/20 / Order: необхідність належного обґрунтування заявником ймовірного втручання в його право власності зі сторони держави;⁶⁰
- CJEU Case C-235/17 / Judgment: скасовуючи, в силу закону, права узурфрукту на землі сільськогосподарського та лісового призначення, розташовані в Угорщині, які належать, прямо чи опосередковано, громадянам інших держав-членів, Угорщина не виконала своїх зобов'язань за ст. 17 Хартії ЄС; скасування прав узурфрукта рівнозначне позбавленню особи власності у розумінні ст. 17 Хартії ЄС, а також статті 1 Протоколу No 1 до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.⁶¹

Рекомендації

Удосконалення регулювання інституту власності потребує значних зусиль у різноманітних напрямках, відтак посилення співпраці між різнопрофільними державними органами сприятиме покращенню українського законодавства в частині захисту права власності з огляду на різноплановість завдань.

Окремі з напрямків варто зазначити далі:

1. посилення гарантій права власності шляхом внесення змін до Конституції України та Цивільного кодексу України із зазначення випадків можливості втручання в таке право та механізму оцінки можливості втручання;
2. нормативне зазначення об'єктивного механізму втручання в право власності; ефективний механізм оскарження такого втручання;
3. розвиток досудового врегулювання спорів із використанням медіації, що сприятиме мінімізації судових витрат та можливістю досягнення оптимальної згоди з власником майна про його примусове вилучення з врахуванням суспільного інтересу;⁶²
4. оновлення національного законодавства у сфері інтелектуальної власності; до прикладу, аналіз відповідності законодавства України актам ЄС з охорони торговельних марок вказує на необхідність додаткових змін, які мають бути внесені до національного законодавства. Це стосується уточнення поняття торговельної марки, особливостей її використання, захисту прав, положень щодо колективних торговельних марок, а також процедури реєстрації торговельних марок в Україні;⁶³

⁵⁹ <https://fra.europa.eu/en/caselaw-reference/cjeu-case-c-63719-judgment#deeplink2>

⁶⁰ <https://fra.europa.eu/en/caselaw-reference/cjeu-case-c-7420-order#deeplink2>

⁶¹ <https://fra.europa.eu/en/caselaw-reference/cjeu-case-c-23517-judgment#deeplink2>

⁶² Медіація як форма досудового вирішення спорів щодо примусового відчуження майна для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. С. 396-400. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/69.pdf>

⁶³ Гармонізація законодавства ЄС та України з охорони прав на торговельні марки: нормативно-правовий аналіз. *Право і суспільство*. 2023. № 3. С. 326-332. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.3.48>.

5. робота над національним законодавством щодо забезпечення права власності іноземців, в тому числі іноземних юридичних компаній – інвесторів, що сприятиме зацікавленню інвестиційного потенціалу в Україні;
6. забезпечення подальшої цифровізації надання послуг щодо набуття, припинення права власності; належний доступ до реєстрів прав власності.

Вдосконалення процедур компенсації у разі вилучення майна, а також механізмів захисту інтелектуальної власності.

1. встановлення нормативних критеріїв визначення вартості майна, яке може бути примусово відчужено у зв'язку зі суспільним інтересом з урахуванням не лише кількісних показників, а і якісних;
2. обґрунтування проведеної оцінки, прийняття рішення про оцінку колегіально; встановлення можливості притягнення до дисциплінарної, адміністративної чи кримінальної відповідальності за неналежне виконання оцінки майна, за умови встановлення такого неналежного виконання в судовому порядку;
3. активізація процесу набору суддів до Вищого суду з питань інтелектуальної власності.

Підвищення інституційної спроможності органів, відповідальних за захист права власності.

1. розроблення ефективного механізму захисту права власності на досудовому рівні;
2. проведення законного та неупередженого конкурсу до Вищого суду з питань інтелектуальної власності;
3. підвищення кваліфікації суддів, котрі вже зараз здійснюють судочинство;
4. посилення освітніх програм про механізми захисту права власності, в тому числі інтелектуальної, в обов'язкову частину вивчення при шкільній програмі, а також в профільних закладах вищої освіти;
5. належне виконання рішень національних судів;
6. посилення відповідальності за вчинення посягання на право власності.

Реалізація, зокрема, цих пропозицій дозволить створити в Україні ефективну систему захисту права власності, що сприятиме залученню інвестицій, розвитку економіки та зміцненню довіри до держави. Важливо зазначити, що процес гармонізації законодавства є тривалим і вимагає комплексного підходу. Крім зазначених пропозицій, необхідно також проводити регулярний моніторинг виконання законодавства та вносити необхідні корективи.